

ÇİN MÜSLÜMANLIĞINDA TASAVVUFUN ÖNEMİ

Sachiko Murata, Prof. Dr.¹
William C. Chittick, Prof. Dr.²

Cemâlnur Hocam, 2012 baharında Pekin’de kurduğumuz Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü’nün önemi hakkında bir şeyler

- ¹ Sachiko Murata 1943 yılında dünyaya gelmiştir. Japonya’da Chiba Üniversite’sinde aile hukuku okuduktan sonra Tokyo’da bir yıl hukuk firmasında çalışmıştır ve sonra İslâm Hukuku okumak üzere İran’a gitmiştir. 1971’de Tahran Üniversitesi’nde Fars Edebiyatı üzerine doktorasını tamamlamış, ilk kadın ve ilk gayrimüslim olarak İlahiyat Fakültesi’ne geçiş yapmıştır. Burada yüksek lisans tezini İslâm Fıkıhı dalında 1975’te tamamlamıştır. Hukuk alanında doktora çalışması yaparken aynı zamanda İran Felsefe Akademisi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Üzerinde çalıştığı ikinci doktora araştırmasını İran Devrimi gerçekleşince bitirememiş ve 1979 yılında eşi William Chittick ile beraber Amerika’ya yerleşmiştir. 1983 yılından beri Stony Brook Üniversitesi’nde Dinî Etüdler dersi vermektedir. 2012 yılından itibaren TÜRKKAD’ın kuruluşunu üstlendiği Pekin Üniversitesi Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü’nde İslâm düşüncesinin temel meseleleri konularında ve "Müslüman Konfüçyüsçüler" başlıklı dersleri vermiştir. "Müslüman Konfüçyüsçüler" dersinde, İbnü’l-Arabî ekolünden Huiru adında büyük bir Çinli âlim hakkında, William Chittick ve Weiming Tu ile beraber hazırladıkları eseri okutmuştur.
- ² New York Devlet Üniversitesi’nde, Karşılaştırmalı Araştırmalar Bölümü profesörü olup tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Lisansını Ohio Wooster Koleji’nde tarih alanında aldıktan sonra doktorasını 1974’te Tahran Üniversitesi’nde Fars Edebiyatı alanında tamamlamıştır. Tahran’da Aryamehr Teknik Üniversitesi Beşerî Bilimler Bölümü’nde Karşılaştırmalı Dinler alanında çalışmış, İran İslâm Devrimi’nden önce İran Kraliyet Felsefe Akademisi’nde öğretim üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 1979’da Amerika Birleşik Devletleri’ne dönerek dinî araştırmalar alanında çalışmalarını sürdürmüştür. 2012’de Pekin Üniversitesi Kenan Rifâî İslâm Araştırmaları Kürsüsü profesörü olarak bir sene görev yapmıştır. Bu kürsüde İslâm düşüncesinin temel meseleleri ile İbn-i Sînâ, İbnü’l-Arabî ve Abdurrahman Câmî gibi büyük mutasavvıfların bakışlarının incelendiği dersler vermiştir. Kitapları çok sayıda dile çevrilmiş olup yirmi beş kadar çeviri eseri ve İslâm düşüncesi, Tasavvuf, Şiilik ve Fars Edebiyatı alanında çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Özellikle Muhyiddin İbnü’l-Arabî ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi sûfî yazar ve şairlerinin yazılarını İngilizce’ye tercüme edip yorumladığı eserlerle tanınan Prof. Chittick, hâlen tasavvuf ve İslâm felsefesi alanında çeşitli araştırma projelerinde çalışmakta ve İslâm Klasikleri, Hinduizm ve dinî araştırmalar alanının diğer konularına dâir dersler vermeye devam etmektedir.

anlatmamızı istedi. Pek çoğunuzun bildiği gibi Kenan Rifâî Kürsüsü, İleri Beşerî Araştırmalar Enstitüsü bünyesinde kuruldu. Bu enstitü Prof. Tu Weiming tarafından, kendisinin Harvard'daki 30 yıllık görevinden emekli olmasından kısa bir süre sonra, 2010 yılında kurulmuştu. Çin'de bulunduğumuz zaman diliminde, Pekin Üniversitesi'nde bir ders ve Minzu Üniversitesi'nde başka bir ders daha verdik ve pek çok konferans ve çalışmaya katıldık. En önde gelen Çinli İslâm âlimleri ile tanıştık ve pek çok yetenekli öğrencimiz oldu.

Kenan Rifâî Kürsüsü'nün ilk vazifesinin Çinli Müslümanların entelektüel gelenekleri ile bağlantılarını yeniden tesis etmelerine yardım etmek olacağını en başta anlamıştık. 20. yüzyılın Çin'de İslâm için korkunç bir çağ olduğunu herhalde söylemeye gerek yok. Müslümanlar Çin'de 1500 yıldır yaşamaktadırlar ve ülkenin pek çok yerinde gelişmiş topluluklar kurmuşlardır. Bugün en az 30 milyon Çinli Müslüman bulunmaktadır. Bunların bir kısmı etnik azınlıklar olsa da pek çoğu Müslüman olmayan Çinlilerden ayırt edilemez durumdadır.

1949'daki komünist devriminden sonra, dinin ve geleneğin her türlü teoride olmasa da uygulamada düşman muamelesi gördü. İslâm ise daima dışarıdan ithal olarak düşünüldüğü için özel bir zulümle karşılaştı. Bugün hâlâ pek çok Müslüman önyargı yüzünden kimliklerini gizlemektedir. Bu zulmün sonuçlarından biri olarak bir nesil âlim yok oldu ve geçmişle entelektüel bağ koparıldı.

Bundan 30 yıl önce Çin dünyaya açıldığında, Müslüman topluluklar İslâmî bilgiyi yeniden kazanabilmek için yurt dışına öğrenciler gönderebildiler. Yeni nesil âlim ve akademisyenler ortaya çıktı, fakat bunlar eğitimlerini Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkelerde aldılar. Kur'ân, hadis ve şeriat hakkında bazı bilgileri olmakla birlikte, bu kişilere İslâmcı hareketlerin ideolojileri aşılarmaya çalışıldı. Üstelik bunların tasavvuf ve felsefe gibi geleneksel entelektüel alanlarda eğitimleri yoktu. Çinli atalarının yaşadığı İslâm'ın doğasını ise İslâm'ın tasavvufî ve felsefî boyutları oluşturmuştu. Başka bir deyişle, yeni ulemâ Çin'e, geçmişteki büyük Çinli Müslümanların öğretilerini anlamalarına yardımcı olacak İslâmî bilgiyi almadan dönmüştü.

• • •

Çin Müslümanlığının yeni yapısı ile geçmiş arasındaki farkı görebilmenin en etkili yolu, Çin camilerinin modern ve geleneksel mimarileri arasındaki farka bakmaktır. Müslüman toplulukların kalabalık olduğu yerlerde yeni camiler mantar gibi bitmektedir. Bunlar çoğunlukla Suudi parasıyla finanse edilmiş şatafatlı beton ucubelerdir. Kültür Devrimi sırasında yok edilmemiş birkaç cami ise Konfüçyüs, Daoist ya da Budist tapınaklarından güçlkle ayırt edilebilir. Bunlar doğal ve sosyal çevreleriyle uyumlu şekilde bütünleşmiş, geleneksel Çin mimarisinin pek güzel örnekleridir. Bu camiler, Uzakdoğu'nun denge ve uyum idealini -ki bu İslâmî dünyanın dört bir yanında eski camilerde görülmektedir- göstermektedir. Çin söz konusu olduğunda, geleneksel camileri, bunları ancak çok yakından baktığınızda, Çince hatların Arapça'ya dönüşmesinden dolayı tanıyabilirsiniz. Bu camiler her ne kadar genel görünüm olarak geleneksel Çin formları ile uyumluysa da, içleri şüphesiz Müslüman ibâdet mekânlarıdır.

Geleneksel ve modern Çin camileri arasındaki zıtlık, modern ve geleneksel Çin Müslümanlığı arasındaki entelektüel uyumsuzluğu göstermektedir. Eski tarz İslâmî düşünce, Uzakdoğu medeniyetiyle sorunsuz bir şekilde uyumluysen, yeni tarz, geleneksel Çinli ve İslâmî formlara sanki zehirli ve yok edici otlarmış gibi saldırmaktadır. Geleneksel Çin Müslümanlığı, Çin medeniyeti ile temelde âhenk üzeredir, çünkü bu medeniyet tasavvuf olarak adlandırılan İslâmî öğretilerin içsel boyutuyla aşılacaktır. Bu sağlamlık, Çinli Müslümanların Çin medeniyeti içinde parlayan hakikat nurunu görmelerini sağlamıştır. Onlar Tanrı'nın, peygamberleri tüm insanlar için gönderdiği bilgisini ciddiye almışlardır ve nebevî hikmeti her ne kadar pek çok Çinlinin bu hikmetin gerçek mânâsı ile irtibatını kaybettiğini düşünse de, Çinli formlarda görebilmişlerdir. Zâhirî formların içini ve ötesini görebilme kabiliyeti şüphesiz ki İslâm tarihi boyunca mutasavvıf mürşitlerin karakteristikleri olmuştur.

Sachiko Murata ve ben, geleneksel Çin Müslümanlığı ile 1994 yılında, Kuala Lumpur'daki Malaya Üniversitesi'nde gerçekleştirilen İslâm ve Konfüçyüsçülük diyalogu ile ilgili bir konferans vesilesiyle tanışmıştık. Konferanstaki Çinli katılımcılardan biri, Singapur'dan bir araştırmacı, 1642 yılında İslâm hakkında yazılmış ilk

Çince kitabın yazarı Wang Daiyu hakkında sunum yapmıştı. Bilirdi bizleri büyülemişti ve Amerika'ya döndükten sonra Dr. Murata, Harvard'daki Yenching Kütüphanesi'nde, Wang Daiyu ve diğer Çinli Müslümanların yazdığı birkaç kitap daha bulmuştu. Wang Daiyu'nun bir kitabını çalışmaya karar vermiştik ve Kuala Lumpur'daki o konferansa katılmış olan Prof. Tu Weiming de bizlerle bu metni okumayı kabul etmişti.

Yavaş yavaş keşfettik ki, Wang Daiyu 20. yüzyılın başlarına dek devam eden ve sonrasında büyük oranda sosyal ve politik çalkantılar yüzünden sekteye uğrayan hareketin öncüsüydü. Modern araştırmacılar bu hareketi genel olarak Çince-Arapça anlam bileşimini kullanarak "Çince Kitaplar" ("Han Kitap") olarak adlandırmaktaydılar. Onlarca Müslüman araştırmacı Wang Daiyu'dan sonra İslâm üzerine Çince kitaplar yayınladı ve bunlar Huiru "Müslüman Konfüçyüsçüler" olarak bilinmeye başladılar. "Konfüçyüsçü" olarak adlandırıldılar; çünkü sağlam bir şekilde Konfüçyüsçü klasiklere dayandırıyorlardı ve İslâm öğretilerini Çinli entelektüel elitlere aşinâ olan dilde yüzlerce yıldır yüksek bir kâbiliyetle ifâde ediyorlardı.

Prof. Tu, Wang Daiyu'yu araştırmamız esnasında bizleri desteklemeyi kabul etti, çünkü o da, tıpkı bizim gibi Müslüman-Konfüçyüsçü metinlerdeki dinî diyalog örneklerinin bugün devam eden tartışmalara göre çok daha derin ve anlamlı olduğunun farkındaydı. Wang Daiyu'yu beş yıl çalıştıktan sonra tüm dikkatimizi 18. yüzyılın başlarında yayımlar yapmaya başlayan ikinci bir Müslüman âlim olan Liu Zhi'ye çevirdiğimizde bunun daha da doğru olduğunu fark etmiştik. O, Müslüman-Konfüçyüsçülüğün mükemmel bir örneğiydi. Doğu Asya entelektüel tarihinde geçen bin yıl boyunca baskın olduğu düşünülen Yeni Konfüçyüsçülük Okulu üzerine tam bir ustaydı. Bu, iki rakibi Daoizm ve Budizm'in zorlandığı hususlara dikkat çeken ve Konfüçyüsçü klasiklerde öne çıkartılmamış olan evrenin doğası ve insanla ilgili konularda kapsamlı öğretiler geliştiren bir Konfüçyüsçülüktü. Liu Zhiengin Yeni-Konfüçyüsçü ve İslâmî bilgisini baz alarak İslâmî öğretinin hakkında bir üçleme yazdı. İlk kitap İslâmî dünya görüşünü konu alıyordu, ikincisi İslâmî ritüellerin ardındaki mantığı ve sosyal uygu-

lamaları, üçüncüsü de İslâmî teori ile uygulamanın birleşimi olan Peygamber hayatını konu alıyordu.

Wang Daiyu, Liu Zhi ve diğerleri tarafından geliştirilen Müslüman-Konfüçyüsçü sentezin önemini anlayabilmek için tarih boyunca özellikle de Arnavutluk'tan Çin'e İslâm'ın Fârisî etkilerinin görüldüğü topraklarda gelişen İslâmî düşüncenin tavrını, aklımızda tutmamız lâzım. Örneğin, her ne kadar Gazzâlî İslâm ilminin farklı dallarının büyük sentezcisi olarak evrensel düzeyde bilinirliğe sahipse de, onun etkisi kendisinden sonra gelen ve daha geniş kitlelere yönelik kitaplar yazan âlimlerin gölgesinde kalmıştır. Bu sonraki dönem yazarlarına en iyi örneklerden bazıları Attâr, Mevlânâ ve Hâfız gibi olgun İslâmî dünya görüşünün en etkili tanıtımcıları olan şairlerdir. Onların Farsça okurlar için ulaşılabilir şiirleri İslâmî düşüncenin ana temalarına yönelik açıklamalarıyla yayılmıştır. Fârisî etkisindeki topraklarda, Farsça şiirlerin Çin'de yaygın şekilde okunduğuna dâir henüz bir kanıt olmamakla birlikte Mevlânâ, Gazzâlî'den çok daha tesirli bir öğretmen olmuştur.

Aslında Gazzâlî, Çin'de yaygın şekilde bilinmemektedir. Konfüçyüsçü Müslümanlar arasında en etkili olduğu bilinen müellifin, Neseî ve Câmî tarafından yazılan Farsça kitaplardan anlaşıldığı kadarıyla İbnü'l-Arabî olduğu görülmektedir. Aziz Neseî ve Abdurrahman Câmî, 20. yüzyıldan önce Çince'ye tercüme edilen üç âlimden ikisidir. Üçüncüsü ise *Mirsad el-'ibad* kitabının yazarı olan Necmeddin Râzî'dir. Bu kitap, Çinli Müslümanlar arasında İslâmî öğretinin en popüler ders kitabı olmuştur.

İbnü'l-Arabî'nin Fârisî dünyadaki popülaritesi onun Tanrı'ya, evrene ve insan nefesine yönelik kendinden önceki ve sonraki Müslüman düşünürlerden çok daha kapsamlı şekilde sunduğu vizyondan kaynaklanmaktadır. Onun geliştirdiği dünya görüşünün ana özelliği -pek çok Müslüman âlim tarafından paylaşılan geniş çerçevesi- kâinat merkezli oluşudur. Prof. Tu Weiming bu ifâdeyi (antropokozmik) Yeni-Konfüçyüsçü düşünürler tarafından geliştirilmiş olan Uzakdoğu dünya görüşünü ifâde etmek için kullanır. Antropokozmik (kâinat merkezli) bakış, evreni ve insanın kendisini, yaşayan hakîkatin iki ayrı vechesi olarak görmektedir.

Müslüman-Konfüçyüsçüler bu İslâmî antropokozmik vizyonun Çin düşüncesine paralelliklerinden dolayı kolaylıkla Konfüçyüsçü

terminolojiye tercüme edilebileceğini fark etmişlerdi. Eğer bu kimseler öğretilerini Nesefî, Câmî ve Râzî'nin metinlerine dayandırıyorlarsa, bu, muhtemelen o metinlerin antropozmik vizyonun açık ve sistematik örneklerini sunuyor olmasındandır.

Bugün Müslümanlara hangi Arapça metnin diğer dillere tercüme edilmesi gerektiğini soracak olursanız, çoğu Kur'ân, Hadis ve çeşitli içtihat çalışmaları, belki Kelâm veya belki Gazzâlî yanıtını verirler. Ancak Konfüçyüsçü Müslümanlar, herhangi bir Arapça çalışma tercüme etmiş değildirlere. Elbette kendileri İslâmî ilimleri tahsil ettikleri için Arapça okuyorlardı. Fakat onlar için mesele, İslâm âlimi olmak için bilinmesi gerekenler değildi. Mesele, daha ziyade Müslüman camianın İslâmî dünya görüşünü kabul edip ona göre yaşaması için neyi anlaması gerektiği idi. İnsanlara nasıl dua edeceklerini, nasıl ibâdet edeceklerini, nasıl Kur'ân okuyacaklarını ve İslâm hukukunu nasıl gözeteceklerini öğretmek güzeldir. Fakat onlara bunların gerekliliğini kendi dillerinde nasıl anlatabilirsiniz? Başka bir deyişle, -pek çok molla öyle yapsa da- insanlara gidip şunu yapmalısın, bunu yapmalısın "çünkü Tanrı böyle söyler" diyemezsiniz. Eğer insanlar belli yönergeleri kabul edip takip edeceklerse, bunu yapmak için iyi bir nedenlerinin olması lâzım. İslâmî yönergelerin insan hayatının her bir boyutunu şekillendirdiğini farz etme durumunda, bunların mantığının diğer her şeyin mantığından daha kuvvetli olması gerekir. Bu Konfüçyüsçü Müslümanların karşı karşıya kaldıkları bir tereddüttür: İslâmî ritüelin ve sosyal öğretinin ardındaki dünya görüşünü Çince olarak ve ikna edici şekilde nasıl açıklayabilirsiniz?

Huiru (Konfüçyüsçü Müslümanlar) bu ikilemi varlığın anlamını, insanın evrendeki rolünü, insan davranışlarının sonuçlarını ve nebevî rehberliğin gerekliliğini açıkladıkları kitaplar yazarak ve tercüme yapılarak çözmüşlerdi. Bu fikirleri Çince'ye taşıyabilmek için Çin düşüncesi üzerine ustalaşmaları gerekiyordu. Bu da sadece Yeni-Konfüçyüsçülük ile olan benzerlik üzerinden değil, Daoizm ve Budizm üzerinden de olmalıydı. Bu meseleler, mutasavvıf öğretmenler tarafından İslâmî kaynaklarda net olarak ele alınmıştır.

• • •

Gazzâlî'nin ölümü ile Câmî'nin ölümü arasında geçen dört yüz yıllık zaman İslâmî entelektüel tarihin en yaratıcı ve üretken döne-

mi olmuştur, diyerek sözümüzü tamamlayalım. Gerçekten de bu dönemde ortaya çıkan bütün büyük filozoflar, teologlar, mutasavvıflar ve şairler, hakîkati kâinat merkezli bir vizyon çerçevesinden anlamışlardır ve onların çalışmalarında açıkladıkları vizyon da bu olmuştur. Onlar insan hayatının amacını, insan ve âlemin mükemmel bir uyum içerisinde var olduğu, hakikat algısının dönüştürülmesini başarmak olarak anlamışlardır. Onlar, Âdem'le başlayan Muhammed'le en yüksek seviyeye ulaşan, bütün peygamberlerde vücut bulmuş bu vizyona giden yolu görmüşlerdir.

Müslüman bilge ve düşünürlerin açıkladıkları bu bölünmez, antropozmik bakışı ve bunu Kur'ân'ın asıl vizyonu olarak gördüklerine dâir tavrı bilmeden İslâm düşüncesinin aktarım hattının Gaz-zâlî'den Müslüman-Konfüçyüsçülere kadar gerçekten kesintisiz bir şekilde geldiğini anlamamız imkânsızdır.

Eğer bugün Çinli Müslümanlar, atalarının İslâmî vizyonun büyük Müslüman âlimler tarafından yazılmış yüksek düzeyli izahatlarından kaynaklanan düşünce tarzlarının detaylarını ve prensiplerini anlayamazlarsa kendi entelektüel miraslarını reddetmek durumunda kalacaklardır. Çinli Müslümanlar İslâmî vizyonu Batı'dan ithal ettikleri bilgiler ve Ortadoğu'da güncel söylemi domine eden politize olmuş İslâmî yapılar temelinde yeniden keşfetmeye çalışacaklardır. İnsanın mevkiini anlamak için Çinli Müslümanlara kendi dillerinde halihazırda var olan zengin kaynakları hatırlatmak Çin'deki Kenan Rifâî Kürsüsü'nün görevidir.

